



УДК 070(477.8):[82-4:910.4]:94(477.87)"19"

DOI <https://doi.org/10.15407/nz2024.05.1194>

ПОДОРОЖНІ НАРИСИ ПРО КАРПАТСЬКУ УКРАЇНУ В ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКІЙ МІЖВОЄННІЙ ПРЕСІ: ЖАНРОВИЙ СИНТЕЗ І ПОШУКИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

Василь ГАБОР

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5482-4529>

кандидат філологічних наук, старший науковий співробітник,
Науково-дослідний інститут пресознавства; Львівська національна
наукова бібліотека України імені В. Стефаника,
вул. Стефаника, 2, 79000, Львів, Україна,
e-mail: vsgabor@gmail.com

Мар'яна КОМАРИЦЯ

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2951-1237>

доктор філологічних наук,
старший науковий співробітник, завідувач відділу,
Науково-дослідний інститут пресознавства; Львівська національна
наукова бібліотека України імені В. Стефаника,
вул. Стефаника, 2, 79000, Львів, Україна,
e-mail: komar_mar@ukr.net

Проаналізовані подорожні нариси про Карпатську Україну в західноукраїнській пресі міжвоєнної доби, у яких простежується синтез жанрів: перетікання подорожнього нарису в аналітичну статтю; поєднання його з етнографічним дослідженням; широке вкраплення у його канву історичних подій, що надавало публікаціям ознак історичної розвідки; додавання до структури нарису інтерв'ю. *Мета дослідження* — осмислити форми відображення національної ідентичності закарпатських українців крізь призму подорожніх нарисів про Карпатську Україну в західноукраїнській пресі, окреслити етнографічні особливості й тогочасний політичний контекст, з'ясувати особливості синтезу жанрів — сплав подорожнього нарису з аналітичною чи публіцистичною статтею та з інтерв'ю, вплив жанрової специфіки на проблемно-тематичний горизонт. *Об'єкт дослідження* — подорожні нариси, опубліковані на сторінках певних західноукраїнських часописів міжвоєнної доби.

Використано описовий, системний, аналітичний, типологічний методи дослідження.

Ключові слова: західноукраїнська преса, подорожній нарис, синтез жанрів, національна ідентичність, Закарпаття, Підкарпатська Русь, Карпатська Україна.

Vasyl GABOR

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5482-4529>

CSc in Philology, Senior Research Fellow,

Senior Researcher,

Research Institute for Press Studies,

Vasyl Stefanyk National Scientific Library of Ukraine in Lviv,

2, Stefanyk St., 79000, Lviv, Ukraine,

e-mail: vsgabor@gmail.com

Mariana KOMARYTSIA

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2951-1237>

Doctor of Philology, Senior Research Fellow,

Head of the Department, Research Institute for Press Studies,

Vasyl Stefanyk National Scientific Library

of Ukraine in Lviv,

2, Stefanyk St., 79000, Lviv, Ukraine,

e-mail: komar_mar@ukr.net

TRAVEL ESSAYS ABOUT CARPATHIAN
UKRAINE IN THE WESTERN UKRAINIAN
INTERWAR PRESS: GENRE SYNTHESIS AND
THE SEARCH FOR NATIONAL IDENTITY

The article analyzes travel essays about Carpathian Ukraine in the Western Ukrainian press of the interwar period, which are found to demonstrate syntheses of genres: i. e., transition of travel essays into analytical articles; their fusion with ethnographic research; a wide-ranging integration of historical events in the body of such essays, which makes the publications seem like historical research pieces; and structural combinations of essays with interviews. The materials by famous Ukrainian journalists, editors, writers, and political figures — Roman Holliian, Olena Kysilevska, Kharytia Kononenko, Zinaida Mirna, Mykola Chyrskiy, and others — comprehensively reveal the national identity of the autochthonous population of Transcarpathia, their historical and spiritual connection with the Ukrainian people in general, and their struggle against the effects of colonization. The authors were trying to establish the reasons for the variation in the names of the region, which in the 1920s and 30s had been a part of the Czechoslovak Republic with the rights of autonomy under the name of Carpathian Rus until its independence was declared under the name of Carpathian Ukraine. Thematically, the publications cover a wide range of subjects, which makes it possible to visualize the described journeys, to make sense of the forms of reflection of the national identity of Transcarpathian Ukrainians in the light of the ethnic characteristics of the inhabitants of Transcarpathia, descriptions of their customs and traditions, their linguistic situation, and polyethnicity, as well as to take into account the political context of the time. Travel essays about Carpathian Ukraine, which were published in periodicals such as *Dilo*, *Nedilia*, *Nova Svoboda*, *Zhinocha Dolia*, *Samostiina Dumka*, and *Zhinka*, made it possible for Western Ukrainian readers to get to know the history and culture of the region better as well as informed about the struggle of Transcarpathian Ukrainians for independence and instilled faith in the possibility of achieving independence for the whole of Ukraine.

Keywords: Western Ukrainian press, travel essay, synthesis of genres, national identity, Transcarpathia, Subcarpathian Rus, Carpathian Ukraine.

Вступ. Постановка проблеми. У західноукраїнській пресі міжвоєнної доби набув широкої популярності жанр подорожніх нарисів. Географічний ареал цього типу публікацій охоплював країни Європи, Америки та Азії, але особливо цінними й пізнавальними були описи мандрів рідною землею, зокрема й Карпатською Україною. У 1919—1939 рр. Закарпаття під назвою Підкарпатська Русь входило до складу Чехословацької Республіки на правах автономії й активно боролось за їх дотримання владою. Результатом цієї боротьби стало проголошення 15 березня 1939 р. самостійності Карпатської України. Тому подорожні нариси про Карпатську Україну сьогодні є не лише цінним джерелом для пізнання й осмислення тогочасних подій через призму мандрів — погляду зі сторони, а й дають змогу глибше зрозуміти національний і духовний розвиток краю, життя, побут і звичаї його мешканців, їх духовну й історичну спорідненість з Україною, а також редакційні стратегії у висвітленні шляху закарпатських українців до державної незалежності.

Мета дослідження — осмислити форми відображення національної ідентичності закарпатських українців крізь призму подорожніх нарисів про Карпатську Україну в західноукраїнській пресі, окреслити етнографічні особливості й тогочасний політичний контекст, з'ясувати особливості синтезу жанрів — сплав подорожнього нарису з аналітичною чи публіцистичною статтею та з інтерв'ю, вплив жанрової специфіки на проблемно-тематичний горизонт.

Об'єкт дослідження — подорожні нариси, опубліковані на сторінках західноукраїнських часописів міжвоєнної доби, а саме газет «Діло», «Неділя», «Нова Свобода», журналів «Жіноча Доля», «Самостійна Думка» та «Жінка».

Аналіз останніх публікацій. Популярні сьогодні в Україні подорожні нариси та травелоги (travelogue), їхню модифікацію проаналізовано в наукових статтях С. Белькової [1], Р. Голика [2], Т. Ковальової [3], Ю. Полежаєва [4], К. Стецюк [5], а жанрову специфіку творів мандрівної літератури — в публікаціях Т. Бовсунівської [6], В. Здоровеги [7], І. Михайлина [8] та Н. Розінкевич [9].

Методи дослідження. Використано такі методи: описовий — для характеристики контенту подорожніх нарисів, зокрема етнічних, історичних та політичних аспектів, їх класифікації; системний —

для окреслення жанрових видозмін у структурі подорожніх нарисів, синтезу з іншими жанрами (стаття, інтерв'ю); аналітичний — для виокремлення тематичних домінант у публікаціях, взаємозв'язку між історичною епохою і суб'єктивним авторським баченням, між специфікою контенту і читацьким призначенням видання; типологічний — для порівняння публікацій різних авторів або ж одного автора в різний хронологічний період.

Основна частина. Національне відродження закарпатських українців у 20—30-х рр. ХХ ст. та їхня боротьба за автономію у складі Чехословацької Республіки, а згодом — за самостійну Карпатську Україну в той час, коли всі інші етнічні українські землі перебували під гнітом чужих держав, викликали велике зацікавлення в тогочасній західноукраїнській пресі. Закарпаттям почали мандрувати журналісти, редактори, суспільно-політичні діячі та письменники й публікувати свої враження на сторінках газет і журналів. У понад десяти різнопланових подорожніх нарисах про Карпатську Україну на шпальтах таких часописів, як «Діло», «Неділя», «Жіноча Доля», «Самостійна Думка» та «Жінка», відомі українські журналісти, редактори, суспільно-політичні діячі і письменники Роман Голян, Олена Кисілевська, Харитя Кононенко, Зинаїда Мірна, Микола Чирський та ін., що сприяло різноманітності публікацій як за змістом, так і за формою.

Тема мандрів Закарпаттям була настільки популярною, що редакція львівського ілюстрованого тижневика «Неділя» в контексті історичної ретроспективи передрукувала частину подорожнього нарису Якова Головацького «Мандрівка по Галицькій та Угорській Русі» 1839 р. п. н. «Карпатська Україна перед 100 р.» [10] та «Карпатська Україна перед століттям» [11]. Але якщо Я. Головацький, описуючи в процесі мандрів пейзажі та характеристичні типи місцевих мешканців, узагальнював побачене та робив певні висновки про економічний стан, культурні (зокрема мовні), релігійні й побутові особливості регіону, то увага міжвоєнних авторів була спрямована перш за все на процес формування національної самосвідомості, підсумком якого стало проголошення незалежної держави Карпатська Україна. Саме тому Закарпаття стало «центром тяжіння» для галицьких діячів міжвоєнної доби, бо тут вони черпали віру в державне відродження всієї нації.

Своєрідним посібником для мандрівників можна вважати подорожній нарис М. Чирського «Закарпаття в очах мандрівника», у якому майстерно відображено специфіку цього популярного жанру. Автор докладно описав спорядження мандрівника, зазначивши з іронією, що пізнав Закарпаття всією своєю істотою, а також «поодинокими частинами тіла» — ногами, плечима, руками, вухами, очима і т. д. За день М. Чирський долав 20—25 кілометрів, тож, мандруючи упродовж декількох тижнів Верховиною через порізані прірвами гори, яруги, праліси, річки й гірські потічки, його ноги не тільки чимало пізнали, а й «азнали» Закарпаття. Однак мандрівник почував себе добре й легко під час дощу та спеки, на високій горі й на рівнині, бо мав важкі, підбиті залізом черевки та вовняні панчохи. Він ретельно занотував не тільки специфіку свого екіпірування, а й провізії, зокрема: два десятки «пачок» тютюну (для обміну), хліб і сухарі, солонина, консерви, шоколад, спирт (на випадок зустрічі з гадюкою), ліки, теплий одяг і спеціальний плащ, що добре захищав від холоду, дощу та вітру, численні мапи, а також чимало інших потрібних або й цілком непотрібних речей. Упродовж мандрівки його руки пізнали і хаші, і стрімкі скелі. Незамінним помічником мандрівника була сокира, якою доводилося рубати дрова для ватри, прорубувати стежку через густий чагарник чи ж, за потреби, захищатися від хижих звірів. Обвішаний торбами, він виглядав, немов верблюд, і цим нерідко викликав іронічне співчуття мешканців Верховини, жартував М. Чирський. Та найбільше пізнали красу Закарпаття його вуха й очі: «Чарівних і дивовижних звуків у пралісі перед світанком або великої симфонії громів на високій горі за бурі — не забуде ніхто, хто їх колись був почув» [12, ч. 5/6, с. 367]. Мандрівник детально описував і місця своїх ночівель на Верховині — це закурені колиби, курені й обороги, в яких іноді доводилося ночувати поруч із пастухами та вівцями. За спостереженням М. Чирського, найкраще мандрувати влітку Верховиною вранці та ввечері, а найбільш прикро — під час дощів, які падають часто й раптово, перетворюючи гірські потічки в бурхливі ріки.

Майже кінематографічним є початок подорожнього нарису Р. Голяна «Знову в Карпатській Україні», у якому детально описано труднощі добирання із Праги до Пряшева, а з Пряшева — до Хуста,

столиці Карпатської України. У публікації наведено багато діалогів із людьми, що зустрічалися під час мандрівки — працівниками митниці, монахами в Мукачівському монастирі, в них ішлося, зокрема, про ситуацію на українських окупованих територіях, які, за рішенням Віденської арбітражної комісії 1938 р., відійшли до Угорщини. Ці розмови яскраво передають настрої мешканців Карпатоукраїнської держави. Характерним для жанру подорожнього нарису був детальний опис автором мандрівки: «Один кілометр дороги проходимо пішки, бо тут наверхня щойно прокладається. Добре, що зранку взяв приморозок, бо інакше наше авто, навіть порожнє, застрягло б у розмоклій землі. Ідемо лісом, густою бучиною, під ногами хрустить хворост під зів'ялим листям...» [13, с. 3]. Нарис вийшов із багатьма цензурними конфіскаціями (сім абзаців були вилучені), і тому не повністю відображає авторське сприйняття подій в Карпатській Україні. Все ж такі емоційно забарвлені картини формували його патріотичну тональність і, очевидно, були підставою для згаданих цензурних вилучень: «В дорозі на Мукачів зустрічаємо перші села з чисто українськими орієнтаційними написами у жовто-блакитніх красках. Вивіски на урядових будинках і крамницях також у зразково чистій українській мові. Національний характер Карпатської України вдаряє, радує, скріплює на душі» [13, с. 4].

Цей дуалізм зображення зумовив жанровий синтез: перетікання нарису в аналітичну статтю, додавання до опису подорожі інтерв'ю або ж поєднання нарису з етнографічним дослідженням, широке вкраплення в текстову канву історичних подій тощо. Розлогі чи короткі екскурси в історію закарпатського краю та аналіз суспільно-політичної ситуації робили подорожні нариси значною мірою політизованими, надаючи їм водночас ознак аналітичної, етнографічної чи ж публіцистичної статті. Саме таких публікацій про Карпатську Україну, власне, із виразними ознаками жанрового синтезу було найбільше. Так, у другій частині цитованої публікації «Закарпаття в очах мандрівника» М. Чирський детально розмірковував про релігійно-церковне життя закарпатських українців, аналізував розвиток сільського господарства, промисловості й кооперації, зробивши розлогі екскурси в історію Закарпаття від княжих часів до доби Чехословацької Республіки. Роздуми М. Чирсько-

го про духовне життя українців Закарпаття контроверсійні: з одного боку, саме релігія рятувала їх віками «від повного винародовлення», а з іншого, вони не знаходять у церкві вповні духовної підтримки, бо «греко-католицьке духовенство там переважно мадяронське і вороже супроти національно-культурних і соціальних потреб своєї пастви», а фінансово підтримуване «московське православ'я служить другою болячкою на знесиленій національній душі закарпатця» [12, ч. 7/8, с. 494].

Відома письменниця та водночас завзята мандрівниця О. Кисілевська у нарисі «Вражіння з Підкарпаття», що за своїм тематичним наповненням і аналітичною складовою теж близький до статті, розмірковувала про національне пробудження підкарпатських українців. Шукаючи способи покращення суспільно-політичної та економічної ситуації в регіоні, авторка резюмувала: «На Підкарпатті не перевелася ще язва кацапства, а серед інтелігенції, особливо сільської, і мадяронство, що робить народові величезну шкоду... Треба теж найбільшій чуйності, щоб на Підкарпатті не поширилася зараза комунізму» [14, с. 3]. Головна проблема в економічній сфері — це відсутність українських власників у туризмі та торгівлі, все перебувало в руках євреїв, що визискували місцеве населення. Також авторка як відома діячка українського жіночого руху застерігала від ігнорування емансипаційних процесів: без активної участі в суспільному житті жінки як виховательки нового покоління неможливо здійснити повноцінний національно-політичний розвиток краю.

У публікаціях Р. Голіяна «Там, де прокидається український нарід» [15] та «По тому боці Карпат» [16] на шпальтах «Неділі», теж помітний згаданий синтез жанрів. У першому нарисі увиразнено контроверсійність політичної ситуації в регіоні: уряд Чехословацької Республіки закріпив у Конституції право на автономію Підкарпатської Русі, дозволив українську мову як шкільну й урядову, підтримав науку, але помітно було, як зникали українські вивіски на магазинах і урядових установах, толерувалася московфільська агітація, а автономія не проголошувалася, що сприяло поширенню настроїв «української ірреденти». У другому нарисі автор порівнював враження з відстані кількох років: тут окреслений ширший політичний контекст економічних проблем. Закарпаття — це «країна без імені» і кордонів, перехід

під юрисдикцію Чехословацької Республіки значно послабив вплив мадяронів — у багатьох школах було запроваджено українську мову, однак не менш руйнівну дію мав новий виток московфільства. Існували й певні соціальні маркери: якщо село переживало «повільний, але глибокий національно-освідомлюючий фермент», то місто, «опановане чужинецький елементом, остає далеко позаді» [16, с. 8].

Подорожній нарис Х. Кононенко «За Карпатами» цікавий вмінням вловити візуальні контрасти міста. З одного боку, око мандрівниці фіксує стадо рідкісних в Україні буйволиць, кіз та свиней, а з іншого, новітні урбаністичні пейзажі давнього Ужгорода, де на вулиці можна почути п'ять різних мов. Характерний для подорожнього нарису колоритний опис міста і його мешканців авторка перериває розповіддю про жіночий рух на Закарпатській Україні та аналізом повільного пробудження національної свідомості місцевого жіноцтва, роль п. Ірини Волошин — дружини о. Августина та Ірини Невицької, перший з'їзд народовецького жіноцтва краю, бо закарпатські жінки «раз сказавши, що вони українки, ... не побоялися цього виявити голосно» [17, с. 3].

Етнографічний елемент домінує і в нарисі З. Мірної «Вражіння з подорожі на Підкарпаття». У ньому детально описано національну ношу закарпатських гуцулів, особливо жіноче вбрання: «Сорочки носять на 1/2 четвертини довгі від землі, без мережок і вишивок на spodі, на подолі. Поверх сорочки вдягається вовняні запаски, прошиті металевими нитками, одна спереду, друга ззаду. Корсеток не носять, лише сорочка звичаєм над поясом. Намиста теж нема, але гердан на шию обов'язковий» [18, с. 7]. Авторка підкреслила красу й охайність жінок, бо не тільки на свято, а й у будні рясніють червоними плямами в горах їх запаски, хустки й вишивані сорочки: «Прекрасній природі відповідає й населення. Гуцули гарні, ставні, з тонкими рисами обличчя, більшість чорняві. А жінки просто красуні, часто з такою ніжною шкірою обличчя, що їм би позаздрили найпристрастніші споживачки косметики» [18, с. 7].

Іноді окремі етнографічні чи фольклорні вкраплення лише збагачували подорожні нариси. Зокрема, М. Чирський у згаданій публікації «Закарпаття в очах мандрівника» зафіксував забобони верховинців: «Щезник розкошує тут на свободі, не бажаючи йти до пекла. Для верховинця навіть ліпше сказати "він",

бо чорта не слід називати його справжнім ім'ям. Зокрема, не слід це робити вночі або за бурі. Називати "його" справжнім ім'ям, це "його" — викликати. А "він" — капосне створіння і мститься особливо маржинці — не людям...» [12, ч. 5/6, с. 377]. Бурю верховинці відганяли дзвонами, коли ж блискавка влучала в саму дзвіницю чи навіть церкву, то вони були переконані, що це наслідок ворожіння або ж вони замало дзвонили [12, ч. 7/8, с. 495]. Тож забобонність верховинців нагадувала М. Чирському пересуди мешканців індіанських пралісів.

Характерною рисою подорожніх нарисів про Карпатську Україну було вкраплення в опис подорожі розмов із відомими закарпатськими діячами, журналістами та письменниками, і тоді публікація набувала ще й рис інтерв'ю або спогадів, як-от розповідь О. Кисілевської «З недавньої гостини на Підкарпатті». Авторка згадує, кого відвідала в Ужгороді, вертаючись із Праги, зокрема своячку п. Гупаловську та письменницю й провідницю жіночого руху на Закарпатті Ірину Невицьку. Їхня бесіда «оберталася коло... стихійного зросту свідомості й активності українського населення» [19, с. 6], що особливо впадало у вічі, а далі перейшла до питання організації жіноцтва. Свої враження від мандрів Закарпаттям О. Кисілевська не обмежила згаданою розмовою, а намагалася ще зустрітися з іншими відомими діячами та письменниками краю. А коли не застала в редакції «Українського Слова» редактора Михайла Браццяка, а в редакції «Нової Свободи» — о. Августина Волошина, то зустріла випадково їх на вулиці, щоб «на борзі, телеграфічним стилем, обмінятися враженнями». Особливо рада вона була познайомитися з Іваном Рогачем, характеризуючи його як енергійного палкого патріота і «пориваючого слухачів бесідника», який за свою палку промову на Учительському конгресі згодом просидів три тижні в чеській тюрмі. Цикл нарисів, що містив переважно враження від розмов із провідними тогочасними письменниками і журналістами, завершувався ремаркою «далі буде». Однак наступна її публікація п. н. «На цвинтарі в Рахові (На Підкарпатті)» під криптонімом О. К. [20] мала іншу жанрову специфіку: відвідини в Рахові могили закарпатської поетки Миколаї Божук нав'яз сум з приводу її ранньої смерті та спонував до спогадів про їх листування.

Спроби контамінації жанрів подорожнього нариса та інтерв'ю характерні й для текстів Р. Голіяна («Там, де прокидається український нарід»). Цікаво, що редакція «Діла» означила їх як репортаж, додавши примітку: «З огляду на більшу актуальність теми, перериваємо цикл статей автора про сучасну Німеччину, даємо в першу чергу місце репортажам з Підкарпаття. Вражіння автора з поїздки по Німеччині продовжуватимемо пізніше» [15, ч. 334, с. 2]. І якщо першим двом статтям притаманні ознаки подорожнього нариса, то третя, заключна, частина цього циклу п. н. «Розмова з краєвим президентом д-ром Розсипалем» — це інтерв'ю. Автор його, перш ніж перейти до розмови, поділився власним здивуванням, що місцева чехословацька влада була так добре поінформована, і водночас згодою на розмову людини, яка «нерадо говорить з журналістами», бо «треба вважати на кожне слово в тій своєрідній атмосфері підкарпатської дійсності» [15, ч. 337, с. 2].

Окремі автори «вмонтовували» у свої подорожні нариса короткі діалоги — це поживляло публікації та додавали їм динаміки. Так, рясніють діалогами окремі частини подорожнього нариса «По той бік Карпат», зокрема: «Комуніст "для національності"», «Іхав Зельман, а тепер православ'я», «Ясіня і дід-"фільсоф"» [21] та ін.

Одним із центральних у подорожніх нарисах було питання національної ідентичності закарпатських українців. Майже для всіх авторів-мандрівників важливо було підкреслити приналежність цієї найзахіднішої частини українських земель та її автохтонного населення до України й українського народу, і це була одна з найхарактерніших особливостей аналізованого контенту. Ключовим моментом була сама назва краю та її інтерпретація авторами-мандрівниками. Р. Голіян вибудовував цілий термінологічний ряд: Закарпатська Україна, Закарпаття, Підкарпаття, Підкарпатська Русь і навіть дехто вживав не без політичної мети Підкарпатська Росія. Дві останні назви були офіційно визнані й пропаговані: перша — «для домашнього вжитку», а друга — «для зовнішньої, закордонної пропаганди». У різних європейських виданнях (політичних, господарських, туристичних) Голіян не натрапляв на назву «Русь», а всюди тільки «Росія!», «Karpatorussland», «La Karpatho-Russie», «Russie Subkarpathique» і т. п. Немає в Європі іншої країни, зазначав автор, яка мала б стільки

назв і жодної сталої, тому чеський письменник Іван Ольбрахт мав повну рацію, коли назвав цю закутинну нашої етнографічної території «землею без імені». Не менш проблемним було й питання кордонів, бо, незважаючи на проведену в 1920 р. демаркаційну лінію між Підкарпатською Руссю і Словаччиною, «Словаччина тримає у своїх цупких обіймах не менше 8000 кв км з 250000 українського населення» [16].

Сам Р. Голян у нарисі «Там, де прокидається український нарід» називав Закарпаття то Закарпатською Україною, то Підкарпатською Руссю, використовуючи ці назви в підзаголовку: в першій подачі — «Вражіння з подорожі по Закарпатській Україні», а в двох наступних — «Вражіння з подорожі по Підкарпатській Русі», себто використано офіційну назву краю у складі Чехословацької Республіки. Власне, з приводу офіційної назви автор риторично запитував: чи не нагадує назва «Підкарпатська Русь» українцям 60-ті роки минулого століття? [15]. Все ж визнавав, що саме на Закарпатті український народ має найбільше конституційних прав і найбільше можливостей для вільного організованого розвитку.

М. Чирський використовував переважно назви «Закарпаття» та «Підкарпатська Русь», а іноді — «Закарпатська Україна» та «закарпатська "Країна"» (коли мова йшла про княжі часи). Важливим був історичний контекст: пишучи про свято злуки Української Народної Республіки і Західно-Української Народної Республіки 3 січня 1919 р. у Станіславові, він зазначав, що в ньому взяли участь і «представники Закарпатської України» [12, ч. 7/8, с. 504]. Все ж для письменника важливішою була духовна ідентичність: «Для українця Закарпаття — це наперед рідна земля, український світ, українське щастя й лихо, українське життя: своє власне, бо це ж Україна» [12, ч. 5/6, с. 365]. Для того, щоб зрозуміти сіре й понуре закарпатське життя, вважав М. Чирський, треба його полюбити і з ним духовно зростися, серце мандрівника повинно поєднатися з місцевим «стихийно-українським світом». Ба більше, фактор духовності включав і біблійні алюзії, коли національне самоусвідомлення інтерпретувалося як зцілення: «Тоді буває подібно, як із євангелійним дотиком до Ісуса Христа, від якого хорі ставали здоровими, сліпі — зрячими, а німі — розговорю-

валися...» [12, ч. 5/6, с. 365]. У розлогому екскурсі в історію Закарпаття М. Чирський згадав священника Олександра Духновича (1803—1862) — автора національного гімну Підкарпатської Русі, навів текст гімну і зазначив, що офіційним національним прапором Закарпаття у складі Чехословащини є синьо-жовтий стяг, тобто український, а краєвим знаком у державному гербі — фігура ведмеда. Для М. Чирського було важливо підкреслити, що історичне Закарпаття не ототожнюється з територією, що має урядову назву Підкарпатська Русь у складі Чехословащини, бо це лише приблизно 2/3 властиво Закарпатської України, яка простягається на 14673 кв. км і має приблизно 800000 українського населення.

О. Кисілевська зазвичай називала Закарпаття Підкарпаттям, а іноді — Підкарпатською Україною та Срібною Країною. У контексті згаданої розповіді про закарпатську поетку Василю (Миколаю) Божук, авторка уточнювала, що знайомство з нею відбулося «колись, уже досить давно, коли я вперше стала на землі нашої Срібної Країни за Карпатами» [20, с. 6]. А в подорожньому нарисі «Вражіння з Підкарпаття» вона констатувала величезну різницю між ситуацією в жовтні 1938 р. і тією, яка була декілька років тому, коли ще дипломатично оминали слово «український» народ, а за термін «Підкарпатська Україна» її промову на жіночому з'їзді перервав представник влади. З. Мірна називала Закарпаття виключно «Підкарпаттям», натомість автор під криптонімом (Е.) означував цей край «Закарпатською Україною», «українським Закарпаттям» та «автономною землею південнокарпатських Русинів». Останню назву він навіть при згадці про Сен-Жерменський договір 10 жовтня 1919 р., згідно з яким «le territoire autonome des Ruthenes au Sud des Carpathes» (автономна земля південнокарпатських Русинів) отримала у складі Чехословацької Республіки широку автономію п. н. «Підкарпатська Русь» [21], однак чеська влада не поспішала надавати її закарпатським українцям. Тогочасний політичний контекст розкриває розповідь автора під криптонімом (Е.) про те, як закарпатський поет Василь Гренджа-Донський хотів випускати літературний журнал п. н. «Українська Земля», але поліція заборонила. «Бо уявіть собі, де ж тут льогіка, щоби на Закарпатській Україні могла бути Українська Земля

і то в додатку поруч місцевої «єжинедельної Русскої Землі!» [21, ч. 9] — зазначав з іронією автор, тож В. Гренджа-Донський пішов на компроміс і розпочав видавати журнал «Наша Земля».

Історичну й духовну приналежність Закарпаття до України З. Мірна намагалася відобразити не тільки через етнографію, але й через мову і природу. Порівнюючи закарпатські пейзажі з тірольськими й швейцарськими, вона твердила, що природа тут м'якша, колоритніша, «й небо над нею синіше, наче справжнє українське небо» [18, с. 6], і таким чином підкреслювала приналежність закарпатської землі до матірнього кореня, до України.

Не оминули увагою автори-мандрівники й багатонаціонального етносу Карпатської України. Про це йшлося у багатьох аналізованих подорожніх нарисах. Так, Х. Кононенко в подорожньому нарисі «За Карпатами» навіть зазначала, що на ужгородських вулицях можна почути упродовж десяти хвилин п'ять чи шість мов. Вона також цікаво охарактеризувала ментальність місцевих мешканців. Не один завойовник, відзначала авторка, приходив в надії поневолити «дурного русина», який терпеливо мовчав і думав про своє, «хитро посміхаючись під вусом та ховаючи в ніби тупому погляді всю ту ненависть і погорду, яка кипіла глибоко в душі» [17, с. 2] до своїх визискувачів. А тепер, коли Ужгород став столицею автономної Закарпатської України, волю до якої він висловив, ті, які ним погорджували, запобігають його ласки.

Специфіку розуміння національної ідентичності закарпатських українців засвідчив автор під криптонімом (Е.) у статті «Комуніст “для національності”» з циклу нарисів «По той бік Карпат». Він навіть діалог із господарем із Бичкова, який читав комуністичну газету «Карпатська Правда»: на запитання, чи він комуніст, господар твердо відповів: «Я Українець», а відмову від національно орієнтованої «Свободи» і підписку на радянське «Карпатську Правду» мотивував тим, що остання почала виходити українською мовою, себто фонетичним правописом. Почувши ж промови місцевих радянців А. Бадана й І. Мондока, приєднався до комуністів: «Вони одинокі в нас називають себе Українцями і тому і я пристав до них, — сказав селянин, — бо я також Українець, а не якийсь Русин» [21, ч. 10]. Автор нарисів зіронізував, що він радше подібний на куркуля, бо має

велике господарство, але той відповів, що він «комуніст тільки для національності», а якщо з'явиться українська партія чи новий український часопис, то легко переорієнтується. Брак освіти та нерозуміння політичних взаємозв'язків чи й просто термінів іноді призводили до курйозних і прикрих ситуацій. Під час плебісциту деякі батьки школярів проголосували за «великоруські» (російські) підручники для своїх дітей, а не «малоруські» (українські), а потім категорично відмовлялися, щоб діти вчилися за ними. На питання ж, як так сталося, школяр пояснював: «Бо неньо хотів, аби в школі вчили багато (“велико”) руського, а не “мало”...» [14, с. 3].

Як і З. Мірна, автор під криптонімом (Е.), приїхавши в Ясіню, захоплено описував закарпатську Гуцульщину, її мешканців та їхнє вбрання: «Неділя. По вулицях пестрий цвіт гуцульської ноші. І на зеленому фоні гір рум'яні личка Гуцулок. Коли б так Українці вибирали королеву краси, то напевно звідсіля було б кільканацять поважних кандидаток, і хто зна, чи не ясінька була б міс Європи. В кожній другій можна вже тепер залюбитися» [21, ч. 10].

М. Чирський, мандруючи Верховиною, писав: «Верховинські жінки жваві, співучі, дуже принадні (їх палкі очі на круглих обличчях силоміць звертають на себе увагу кожного подорожнього!), скоро дозрівають (16-літня матір там не є особливою рідкістю!), але ще скорше старіються. Чимало верховинських жінок, особливо старших віком, люблять випити паленки... та залюбки покурюють свої “піти” (люльки. — В. Г., М. К.)» [12, ч. 5/6, с. 372].

У подорожньому нарисі М. Чирського відзначено також бурхливий розвиток туристичного руху на Закарпатті. Щоправда, на думку автора, з автохтонної української інтелігенції туристику плекала лише молодь — пластуни, студенти та молодші вчителі, а старше покоління воліло проводити дозвілля вдома і навіть можна сказати про нього, що воно «просто соромиться туристики» [12, ч. 5/6, с. 367]. М. Чирський дотримувався також думки, що верховинці були неспроможні зрозуміти чинсь охоту до туризму, вважаючи, що люди, зайняті працею, «без діла до верхів не полізуть», а лише «пани» мають бажання втомлювати себе непотрібним ходінням через високі гори, та ще й поводитись в горах, як малі діти, вибирати найважчі стежки, вилазити на найкрутіші шпилі або блукати за мряки і під дощем.

Розвиток туризму в Карпатській Україні спонукав закарпатських авторів виступати на сторінках періодичних видань зі своєрідними методичними порадами. Так, Юлій Боршош-Кум'ятський опублікував на сторінках «Нової Свободи» статтю «Туристику треба організувати!», у якій окреслив такі напрямки розвитку туризму: 1) пропагандистський; 2) рекламний; 3) організацію місцевих можливостей та 4) проживання. «В інтересі Карпатської України, що обіцяє їй великі прибутки, — підкреслював автор, — [повинні] негайно поробитися всі повищі старання» [22].

Висновки. Подорожні нариси про мандри Карпатською Україною авторства Р. Голяна, О. Кисілевської, Х. Кононенко, З. Мірної, М. Чирського та ін., що публікувалися на шпальтах часописів «Діло», «Неділя», «Нова Свобода», «Жіноча Доля», «Самостійна Думка» та «Жінка», всебічно відображали життя і побут автохтонного населення, соціально-політичні процеси в Карпатській Україні, містили історичні ретроспекції і тому були надзвичайно популярними серед читачів. Специфіка цих публікацій полягала в жанровому синтезі: лише окремі подорожні нариси зберігають чистоту жанру, однак більшість із них зазнала помітних видозмін: переткання нарису в аналітичну чи публіцистичну статтю, додавання до його структури інтерв'ю. Аналіз актуальних суспільно-політичних процесів та полемічні роздуми авторів-мандрівників часто надавали подорожнім нарисам політичного забарвлення. Іноді для авторів важливим було передати свої враження від спілкування з відомими письменниками, журналістами та діячами краю, а не від самих мандрів, що надавало публікаціям ознак споминів. Осмислення різних назв Закарпатського регіону, який у 20—30-х рр. ХХ ст. входив до складу Чехословацької Республіки на правах автономії під назвою «Підкарпатська Русь», спонукало до аналізу політичного контексту, адже в зарубіжних виданнях зазвичай використовувалася форма «Росія», а не «Русь» чи «Україна», однак проголошення державної самостійності Карпатської України 1938 р. засвідчило національні пріоритети. Відомі українські журналісти, редактори, суспільно-політичні діячі та письменники — Роман Голян, Олена Кисілевська, Харитя Кононенко, Зинаїда Мірна, Микола Чирський та ін. — прагнули всебічно відобразити національні особливості автохтонного населення краю, його історичний і

духовний зв'язок з українським народом. Подорожні нариси про Карпатську Україну, що систематично публікувалися на сторінках часописів, не лише давали змогу західноукраїнським читачам краще пізнати закарпатських українців, їх історію, культуру та боротьбу за самостійність, а й вселяли віру в здобуття незалежності всієї України.

1. Белькова С.В. Модифікації подорожнього нарису в українських газетних ЗМІ. *Наукові записки Інституту журналістики*. Київ, 2014. Т. 54. С. 147—150.
2. Голик Р. Згадати час і простір: мемуаристика й література подорожей у галицькій культурній традиції. *Стратегії мемуарної та мандрівної літератур західноукраїнських письменників другої половини ХІХ — першої половини ХХ століття: колективна монографія*. Львів, 2020. С. 472—561.
3. Ковальова Т.В. *Розвиток жанру подорожнього нарису в українській журнальній періодиці 20—30-х рр. ХХ ст.: автореф. дис. ... канд. наук із соц. комунікацій: 27.00.04*. Дніпропетровськ, 2014. 19 с.
4. Полежаєв Ю.Г. Тревел-журналістика як об'єкт наукової рефлексії: здобутки, проблеми та перспективи. *Психолінгвістика*, 2014. Вип. 16. С. 322—331.
5. Стецюк К. Жанр подорожнього нарису на сторінках галицької щоденної преси (кінець ХІХ — початок ХХ ст.). *Збірник праць Науково-дослідного інституту пресознавства*. 2015. Вип. 5. С. 394—415.
6. Бовсунівська Т. *Теорія літературних жанрів*. Київ: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2009. 519 с.
7. Здоровега В. *Теорія і методика журналістської творчості: підручник*. 2-ге вид., перероб. і допов. Львів, 2004. С. 142—157.
8. Михайлин І.Л. *Основи журналістики: підручник*. 5-те вид., перероб. та доп. Київ, 2011. С. 368—385.
9. Розінкевич Н.В. Жанрова специфіка творів мандрівної літератури. *Закарпатські філологічні студії*. Ужгород, 2019. Вип. 2 (7). С. 144—149.
10. Головацький Я. Карпатська Україна перед 100 р. *Неділя*. 1938. Ч. 49. С. 6—7.
11. Головацький Я. Карпатська Україна перед століттям. *Неділя*. 1938. Ч. 50. С. 6—7; 1939. Ч. 3. С. 6—7.
12. Чирський М. [М. Ч.]. Закарпаття в очах мандрівника. *Самостійна Думка*. 1935. Ч. 5/6. С. 365—377; 1935. Ч. 7/8. С. 494—506.
13. Голян Р. Знову в Карпатській Україні. Перші враження нашого спеціального кореспондента. *Неділя*. 1939. Ч. 6. С. 3—4.
14. Кисілевська О. Вражіння з Підкарпаття. *Жіноча Доля*. 1938. Ч. 19. С. 3—4.
15. Голян Р. Там, де прокидається український нарід (Вражіння з подорожі по Закарпатській Україні). *Діло*. 1934. Ч. 334. С. 2; Ч. 335. С. 2—3; Ч. 337. С. 2—3.

16. Голян Р. По тому боці Карпат. Вражіння з побуту на Підкарпатській Русі. *Неділя*. 1937. Ч. 9. С. 3; Ч. 12. С. 8—9.
17. Кононенко Х. За Карпатами. *Нова Хата*. 1938. Ч. 21. С. 2—3.
18. Мірна З. Вражіння з подорожі на Підкарпаття. *Жінка*. 1935. Ч. 20. С. 6—7.
19. Кисілевська О. З недавньої гостини на Підкарпатті. *Жіноча Доля*. 1938. Ч. 21. С. 5—6.
20. Кисілевська О. [О. К.]. На цвинтарі в Рахові (На Підкарпатті). *Жіноча Доля*. 1938. Ч. 24. С. 6—7.
21. (Е.). По той бік Карпат: Мандрівка по Закарпатській Україні (Від нашого кореспондента). *Неділя*. 1930. Ч. 8. С. 4—5; Ч. 9. С. 9; Ч. 10. С. 9.
22. Боршош-Кум'ятський Ю. Туристику треба організувати! *Нова Свобода*. 1939. Ч. 10. С. 3.

REFERENCES

- Belkova, S.V. (2014). Modifications of the Travel Essays in the Ukrainian Newspaper. *Scientific Notes of the Institute of Journalism* (Vol. 54, pp. 147—150). Kyiv [in Ukrainian].
- Holyk, R. (2020). Remembering Time and Space. Memoirs and Travel Literature in the Galician Cultural Tradition. Strategies of Memoir and Travel Literature by Western Ukrainian Writers of the second half of the 19th — the first half of the 20th century: Collective Monograph (Pp. 472—561). Lviv [in Ukrainian].
- Kovalova, T.V. (2014). *Development of the Travel Essay Genre in Ukrainian Periodicals of the 1920s and 1930s: autoref. dys.... kand. nauk iz sots. komunikatsii: 27.00.04*. Dnipropetrovsk [in Ukrainian].
- Poliezhaiev, Yu.H. (2014). Travel Journalism as an Object of Scientific Reflection: Achievements, Problems, and Prospects. *Psycholinguistics* (Issue 16, pp. 322—331). Pereiaslav-Khmelnytskyi [in Ukrainian].
- Stetsiuk, K. (2015). Travel Essay Genre in the Pages of Galician Daily Press (Late 19th — Early 20th century). *Proceedings of Research and Scientific Institute for Periodicals* (Issue 5, pp. 394—415) [in Ukrainian].
- Bovsunivska, T. (2009). *Theory of Literary Genres*. Kyiv: Publishing and printing center «Kyiv University» [in Ukrainian].
- Zdoroveha, V. (2004). *Theory and Methodology of Journalistic Creativity* (Pp. 142—157). Lviv [in Ukrainian].
- Mykhailyn, I.L. (2011). *Basics of Journalism. A textbook* (Pp. 368—385). Kyiv [in Ukrainian].
- Rozinkevych, N.V. (2019). Genre Specificity of Travel Literature Works. *Transcarpathian Philological Studies* (Issue 7, vol. 2, pp. 144—149). Uzhorod [in Ukrainian].
- Holovatskyi, Ya. (1938). Carpathian Ukraine 100 Years Ago. *Nedilia*, 49, 6—7 [in Ukrainian].
- Holovatskyi, Ya. (1938—1939). Carpathian Ukraine a Century Ago. *Nedilia*, 50, 6—7; 3, 6—7 [in Ukrainian].
- Chyrskyi, M. [M. Ch.]. (1935). Transcarpathia in the Traveler's Eyes. *Samostiina Dumka*, 5/6, 365—377; 7/8, 494—506 [in Ukrainian].
- Holiyan, R. (1939). Back in Carpathian Ukraine. First Impressions from our Special Correspondent. *Nedilia*, 6, 3—4 [in Ukrainian].
- Kysilevska, O. (1938). Impressions from Subcarpathia. *Zhinocha Dolia*, 19, 3—4 [in Ukrainian].
- Holiyan, R. (1934). Where the Ukrainian Nation Awakens (Impressions from a Journey to Transcarpathian Ukraine). *Dilo*, 334, 2; 335, 2—3; 337, 2—3 [in Ukrainian].
- Holiyan, R. (1937). On the Other Side of the Carpathians. Impressions from a Staying in Subcarpathian Rus. *Nedilia*, 9, 3; 12, 8—9 [in Ukrainian].
- Kononenko, Kh. (1938). Beyond the Carpathians. *Nova Khata*, 21, 2—3 [in Ukrainian].
- Mirna, Z. (1935). Impressions from a trip to Subcarpathia. *Zhinka*, 20, 6—7 [in Ukrainian].
- Kysilevska, O. (1938). From a recent visit to Subcarpathia. *Zhinocha Dolia*, 21, 5—6 [in Ukrainian].
- Kysilevska, O. [O. K.]. (1938). At the cemetery in Rakhiv (in Subcarpathia). *Zhinocha Dolia*, 24, 6—7 [in Ukrainian].
- (E.) (1930). On the other side of the Carpathians. Journey through Transcarpathian Ukraine (From our correspondent). *Nedilia*, 8, 4—5; 9, 9; 10, 9 [in Ukrainian].
- Borshosh-Kumiatskyi, Yu. (1939). Tourism Needs to Be organized! *Nova Svoboda*, 10, 3 [in Ukrainian].